

lähteenä Problems of Uralistics tulee säilyttämään arvonsa pitkään. Tältä kannalta tuntuu murheelliselta, että teoksen ulkoinen laatu on kovin vaatimaton. Kieliasu kylläkin vaikuttaa varsin asialliselta ja yhtenäiseltä, eikä painovirheitäkään ole kohtuuttomasti. Omaan silmääni on pistänyt vain muutama nimiä ja nimityksiä koskeva kömmähdys: huolimatta koostajan päinvastaisesta väitteestä kaikkia etnonymiejä ei ole yhtenäistetty vaan saamelaiden kansan ja kielen nimityksenä esiintyvät sekä *Sámi* ja *Saami* että *Lapp*; kääntäjältä tai kielentarkastajalta ovat suomalaiseseen asuun jääneet ainakin »Pihkova» (pro *Pskov*; Vesa Koiviston artikkelissa) ja »Aunus» (pro *Olonets*; Pekka Hakamiehen artikkelissa). Sitä vastoin teoksen ulkoasu on onneton. Tuhruisesta konekirjoitusjäljestä pienennetty teksti on raskasta lukea, ja hentoinen sidonta ohuine paperikansineen panee epäilemään kirjan kestävyyttä käytössä. Problems of Uralistics on rikas tietopaketti, joka olisi ansainnut kauniimman kääreen.

JOHANNA LAAKSO

Riittääkö analogia yksin — eikö sääntöjä tarvita?

ROYAL SKOUSEN *Analogical Modeling of Language*. Kluwer Academic Publishers, The Netherlands 1989. 212 s.

Royal Skousen on jo pitkään ja useissa yhteyksissä päättäväisesti korostanut analogian ja ns. pintarakenteen merkitystä luonnollisessa kielessä ja sen tutkimisessa. Suomalaisen lukijan kannalta on ilahduttavaa, että Skousen on asian-tuntevasti käsitellyt myös suomen kieltä. Esimerkiksi hänen teoksensa *Substantive Evidence in Phonology* sisältää kaksi

laajaa suomea koskevaa lukua, joista toisessa on perusteellinen ja taitavasti rakennettu esitys siitä, miten illatiivin päätevarianteissa eri aikoina esiintyneiden keskeisten äänteellisten ominaisuuksien hahmottaminen on vaikuttanut illatiivin päätteen kehityshistoriaan.

Uudessa kirjassaan Skousen esittelee näkemystään siitä, miten keskeinen analogia on kielen järjestelmän kannalta. Esittely jää sikäli puolinaiseksi, että toinen Skousenin uusi työ, tekijän itsensä mukaan nyt käsiteltävän kirjan tärkeä edelläkävijä (precursor) *Analogy and Structure*, on olemassa vasta käsikirjoituksena; siinä tekijä käsittelee varsinkin analogiateoriansa tilastollista pohjaa. En otakaan yksityiskohtaisesti kantaa Skousenin tässä vaiheessa vasta puutteellisesti esittämään tilastolliseen malliin, vaan käsittelen yleisesti hänen näkemystään kielen luonteesta ja tarkemmin hänen analogiateoriansa sovellusta suomen kielen imperfektiin.

Analogian käsitettä on usein käytetty varsin löysästi, Skousenin mukaan impressionistisesti, eikä termin käytöllä ole ollut rajoja: »almost any form can be used to explain the behavior of another form, providing there is some similarity, however meager, between the two forms» (s. 4). Skousen käsittää analogian aseman kielessä paljon tärkeämmäksi ja keskeisemmäksi: hän korostaa sitä, että analogiaan perustuvat myös täydellisen säännölliset tapaukset. Siten ei käytännössä näyttäisi olevan eroa sääntöihin perustuvan ja analogiaan perustuvan mallin välillä. Ero onkin Skousenin mukaan siinä, millaiseksi kieli ymmärretään — tähän on syytä lisätä: tärkeää on sekin, miten analogia ja säännöt ymmärretään. Tähän palaan laajemmin kirjoitukseni lopussa.

On paikallaan huomauttaa, että Skousenin näkemys analogiasta on varsin samanlainen kuin se näkemys, jonka Hermann Paul on esittänyt *Prinzipienteoksensa* analogiaa koskevassa luvussa. Paul ei ole kuitenkaan mukana Skousenin lähteissä.

Kirjallisuutta

Skousen erottaa kirjansa johdannossa kaksi erilaista kielentutkimuksen lähestymistapaa. Toista hän kutsuu strukturalistiseksi, ja sille ovat luonteenomaisia luokittelujärjestelmät; toista hän kutsuu analogiseksi. On syytä korostaa, että Skousen käsittää strukturalismin avarammin kuin yleensä tehdään. Skousen pitää strukturalistisena sellaista näkemystä, että kieli on sääntöjen muodostama järjestelmä, ja Skousenin mukaan strukturalismiin onkin luettava traditioonallisen strukturalismin lisäksi myös nuogrammatikot ja generativistit – jälkimmäiset ovat mitä puhdasverisimpiä strukturalisteja, koska he tahtovat kuvata kielellistä käyttäytymistä eksplisiittisten sääntöjen avulla. Skousen vertailee näitä kahta lähestymistapaa (s. 5) ja toteaa mm. sen, että strukturalistinen lähestymistapa on staattinen ja jäykkä, analoginen taas dynaaminen ja joustava; kategorioiden väliset rajat ovat sääntöihin perustuvassa mallissa jyrkkiä ja täsmällisiä, analogiajärjestelmässä taas asteittaisia ja epätarkkoja.

Kirjansa 1. luvussa Skousen puuttuu eräisiin strukturalistisen sääntökuvauksen ongelmiin, jotka liittyvät juuri kategorioiden välisiin jyrkkiin rajoihin. Lopuksi hän korostaa sitä, että ihminen pystyy tulkitsemaan sellaisiakin lauseita, jotka on muotoiltu puutteellisesti – mm. useimmat sääntökuvauksen kannattajien tähdellä varustamat epäkieliopilliset lauseet ovat ymmärrettäviä. Oikoluvussa taas on ongelmallista se, ettei pieniä virheitä juuri tule huomanneeksi. Tällaiset seikat osoittavat Skousenin mielestä, että pelkkien sääntöjen varassa toimiva kielenkuvaus on liian jäykkä ja mekaaninen, sillä ihminen ymmärtää sujuvasti myös jonkin verran virheellistä kieltä. Mutta eikö voisi olla muunkinlaisia kuin jäykän mekaanisia sääntöjä?

Skousen esittelee analogiamalliaan kirjan 2. luvussa tarkastelemalla perusteellisesti keinotekoista esimerkkiä. Hänen aineistonaan ovat kolminumeroiset kokonaisluvut, ei siis mihinkään luonnolliseen kieleen liittyvä aineisto. Tämä pitkä

ja yksityiskohtainen laboratorioesimerkin tarkastelu tuntuu vieraannuttavan abstraktilta ja irralliselta. Kiinnostavampi ja vakuuttavampi on kirjan 3. luku, jossa tekijä käsittelee englantia koskevia ilmiöitä, mm. epämääräisen artikkelin variantteja *a* ja *an*. Skousen ei ole valmis hyväksymään sellaista »rule approachin» mukaista suoraviivaista ratkaisua, että variantti *a* esiintyy konsonanttialkuisen ja variantti *an* vokaali-alkuisen sanan edellä. Hänen analogiamallinsa mukaan olisi sanottava, että vokaali-alkuisen sanan edellä on vain pieni mahdollisuus *a*-variantin esiintymiseen, konsonanttialkuisen edellä taas ei käytännössä ensinkään mahdollisuuksia *an*-variantin esiintymiseen; näin tulisi otetuksi huomioon se, että *an* joskus väistyy *a*:n tieltä, mutta päinvastaista väistymistä ei esiinny. Skousenin sanoin (s. 56): »The predicted results look almost rule governed, but in actual fact there are no rules.» Tässäkin kaikki riippuu siitä, mitä säännöillä ymmärretään.

Skousen käsittelee kielen variaatiota kirjan 4. luvussa yleisteoreettiselta kannalta. Hän käsittelee niitä ongelmia, joita kohdataan yritettäessä selittää kielenilmiöiden vaihtelua erilaisten muuttujien avulla: vaihteluun mahdollisesti vaikuttavia muuttujia voidaan erottaa jatkuvasti yhä enemmän, ja muuttujat ovat useimmiten jossain määrin riippuvaisia toisistaan; siksi »the analyst simply selects (on ad hoc basis) those parameters that fit the data best» (s. 95).

Skousen tähdentää luvun lopussa (s. 100), ettei kielenpuhujan tieto kielestä ole läheskään niin suoraa kuin sääntöihin nojaava malli olettaa – Skousenin perustelu on se, että puhujat eivät yleensä pysty eksplikoimaan sääntöjä, jotka ohjaavat heidän kielenkäyttöään. Hänen mukaansa syynä ei ole se, että sääntöihin olisi vaikea saada otetta, vaan se ettei sääntöjä ole olemassa.

Viides luku on kirjan laajin. Siinä Skousen tarkastelee suomen imperfektissä esiintyviä vaihtelutyyppjä *laittoi* ~

laitti ja *yhti* ~ *ylsi*. Hän käyttää hyväkseen Heikki Paunosen artikkelia »On Free Variation» (SUSA 72) sekä kahta tekstiaineistoa, nimittäin Suomen kielen taajuussanaston perustana olleita 1960-luvun tekstinäytteitä ja Suomen Kuvalehden tiettyjen v. 1975–76 ilmestyneiden numeroiden pohjalta laadittua korpusta. Skousenin käyttämä aineisto on siis peräisin yksinomaan kirjoitetusta yleiskielestä. Silti hän tekee tämän aineiston pohjalta oletuksia varianttien diakronisesta kehityksestä. On outoa, ettei Skousen vaihtelun historiaakaan käsitellessään ota mitenkään huomioon murteita, vaan yrittää rekonstruoida imperfektivarianttien diakronista kehitystä pelkästään kirjoitetussa yleiskielessä esiintyvien frekvenssisuhteiden varassa.

Skousenin esittämää teoriaa pelkistään voi sanoa, että hänen näkemyksensä mukaan analogian voimakkuus voidaan laskea sanojen välisen äänteellisen etäisyyden perusteella siten, että otetaan huomioon vartalon tavurakenne ja vartalossa esiintyvät foneemit; distinktiivisten piirteiden käytön hän torjuu (mm. s. 51). Laskiessaan esimerkiksi imperfektimuotojen välisiä äänteellisiä etäisyyksiä Skousen päätyy tuloksiin, joiden mukaan esimerkiksi vartalo *häätä-* on yhden etäisyydellä vartalosta *säätä-* mutta kahden etäisyydellä vartaloista *jäytä-*, *päättä-* ja *säästä-* sekä kolmen etäisyydellä vartaloista *hoita-*, *huuta-*, *käyttä-*, *pääse-* ja *väittä-*.

Tällaisella konkreettisella laskutavalla, jossa minkä hyvänsä äänteen mikä hyvänsä fonemaattinen muutos – äänteen lisäys tai poisto mukaan lukien – vaikuttaa yhtä paljon, päästään kyllä objektiivisen yksiselitteisiin lukuihin. Näin saadut luvut esittävät kuitenkin äänteellistä etäisyyttä vain näennäisen täsmällisesti, sillä luvut lasketaan täysin kaavamaisesti: Skousen pitää kaikkia foneemieroja tasa-arvoisina. Esimerkiksi *häätä-*vartalo on Skousenin mukaan yhtä kaukana vartaloista *huuta-* ja *käyttä-*, mutta ainakin tämän kirjoittajan intuitioiden mukaan *huuta-*vartalo tuntuu

olevan lähempänä *häätä-*vartaloa toisaalta siksi, että näillä kahdella verbivartalolla on hyvin samankaltainen tavurakenne ja toisaalta siksi, että näennäisesti kolmen vokaalifoneemin välinen ero sisältää paljon redundanssia, kun otetaan huomioon vokaalisoinnin vaikutus.

Skousen käsittelee 5. luvun 7. jaksossa (»Historical Drift in the Past Tense») imperfektivarianttien vaihtelun historiaa. Hän tarkastelee 18:aa *ti* ~ *si* -vaihtelun alaista verbiä, jotka ovat ensi tavultaan yksi- tai kaksimoraisia, ja ottaa lähtökohdakseen (s. 124–125) rekonstruktoidun tilanteen, jossa ne kaikki ovat *si*-imperfektin kannalla. Skousen olettaa siis kaavamaisesti, että myös ensi tavultaan yksimoraisissa eli (C)VCV-vartaloi- sissa verbeissä olisi esiintynyt *si*-imperfekti, siis *itää* : **isi*, *pitää* : **pisi*, *vetää* : **vesi* jne.

Skousen pääsee kaikkien 18 verbin vaihteluttomasta *si*-kannasta nykykielen edustukseen varsin suoraviivaisesti: hän olettaa, että verbeihin *kyntää* ja *noutaa* kehittyi ensin *ti*-imperfekti homonymian välttämisen takia, ja niiden analoginen vaikutus johtaa vähitellen nykyedustukseen; hän esittää ajatuksen kulkunsa tueksi, miten atk-ohjelma kuuden ajon jälkeen tuottaa kohtalaisesti tätä vastaavan tuloksen. Herää kuitenkin kysymys, miksi tarvitaan juuri kuusi ajoa – miten monennen ajon jälkeen *si*-variantti olisi saatu katoamaan kaikista imperfekteistä?

Juuri vaihtelun historian käsittelyssä Skousenin olisi kannattanut ottaa huomioon muutakin kuin yleiskieli. Murreaineisto olisi avartanut hänen käsitystään – ensiksikin hän olisi huomannut, etteivät *kynti* ja *nouti* ole kaikkialla suomen kielen puhuma-alueella yksinomaisia. Toiseksi hän olisi huomannut, miten johdonmukaisesti (C)VCV-vartaloiset verbit ovat analogisen imperfektin kannalla (poikkeuksena vain *läsiä-*verbin kanssa synonyyminen *potea*).

Historiallista kehitystä ajatellen ei tunnu uskottavalta, että kaksi verbiä olisi pelkästään homonymian välttämisen

Kirjallisuutta

ansioista niin järkkymättömästi *ti*-variantin kannalla, että ne olisivat pystyneet aiheuttamaan muiden verbien analogisen siirtymisen — jopa vetäneet (C)VCV-tyyppiset vartalot mukanaan. Pidän todennäköisempänä sitä, että ensi tavutaan yksimoraiset (C)VCV-verbet ovat ensimmäisinä olleet analogisen imperfektin kannalla, mahdollisesti jopa preventiivisen analogian vaikutuksesta (ks. Virittäjä 1988 s. 331). Ajatustani tukee myös se, että sukukielissä esiintyy nimenomaan (C)VCV-verbeissä pelkästään analoginen imperfekti. Käsitykseni mukaan homonymian välttäminen ei yksin mitenkään riitä selittämään koko sitä monipuolista varianttien välistä kilpailua, joka on johtanut itämerensuomalaisten kielimuotojen nykyedustuksen kirjoon, vaan todellinen selitys on monimutkaisempi: homonymian välttäminen ei kielen todellisuudessa ole poikkeuksen periaate vaan tendenssi, ja muita tendenssejä ovat mm. pyrkimys toisaalta verbivartalon, toisaalta muoto-ryhmän sisäiseen koheesioon, erilaiset äänteelliset seikat (mm. dissimilaatiotendenssi) jne.

Tuntuu siltä, että Skousen ymmärtää itse ainakin eräiden diakroniaa koskevien teoriointiensä löyhyyden, koska hän lukijan vakuuttamiseksi turvautuu varsin arveluttavaan lähdeviitestrategiaan. Hän väittää ensin, että *taitaa*-verbillä olisi vain *si*-imperfekti (s. 129), ja esittää heti väitteensä perässä yllättävän lähteen seuraavasti: »there seems to be no evidence at all for the original *taitoi* (Itkonen 1982: 61)» — viitteessä mainittu lähde on Terho Itkosen kieliopas, jossa todetaan, että »useista verbeistä on yleiskieleen vakiintunut *s*:llinen imperfekti (esim. — *pyysi*, *riensi*, *siirsi*, *taisi* —)». Skousen näyttää siis vain käyttävän hyväkseen tunnetun kielihistorioitsijan nimeä uskotellakseen lukijalle, että esitetty väite olisi luotettava. Lähde ei kirjakielen oppaana ole missään järkevässä suhteessa väitteeseen, ettei *taitoi*-imperfektistä olisi evidenssiä — samaa lähdeviitestrategiaa käyttäen hän voitaisiin väittää,

ettei *pyytää*-verbillä muka olisi *pyyti*-varianttia. Kuitenkin *taitoi*-imperfektistä on murretietoja, mm. merkityksessä 'osasi', kun *taisi*-variantti esiintyy merkityksessä 'sattui' (esim. muoto-opin arkiston Haapaveden ja Perhon kokoelmissa). Skousenin *no evidence at all* on ilmiselvästi paikkansapitämätön väite, jonka tueksi rakennettu lähdeviitestrategia ei mielestäni osoita korkeaa tutkijanmoraalia.

Skousenin koko teosta sävyttää sen ajatuksen vastustaminen, että ihmiskieltä kuvattaisiin sääntöjen avulla. Tämä vastustus muistuttaa siinä mielessä varjonyrkkeilyä, että kirjoittaja käsittää säännöt varsin yksioikoisesti — käsitys ei tosin ole pelkästään hänen omansa — ja polemisoi tätä yksioikoista käsitystä vastaan. Hän ei näytä tuntevan esimerkiksi Esa Itkosen monissakin eri yhteyksissä esittämää selkeän kirkasta ajatusta, että luonnollisen kielen ns. säännöt on ymmärrettävä sosiaalisiksi normeiksi, jotka ovat täysin toisenluonteisia kuin luonnontieteiden tutkimuskohteena olevat mekaaniset lainalaisuudet.

Skousenin tekemä kärjistyys voi silti olla hyödyksi korostussyistä: analogia on olennainen osa ihmiskieltä, vain keino-tekoiset kielet (kuten tietokonekieli) toimivat pelkästään sääntöjen varassa. Tätä eivät ainakaan kaikki (väljästi käsitetyn) strukturalismin edustajat näytä ymmärtäneen. Valitettavasti Skousenin sanoman perillemeno haittaa se, että hän yrittää rakentaa sinänsä osuvista ajatuksistaan kaiken kattavan luonnollista kieltä kuvaavan teorian, mutta pelkän analogian varaan rakentuva malli jää monin kohdin väkinäiseksi. Säännön-mukaisuudet ovat ihmiskielelle niin luonteenomaisia, ettei kielestä ole ainakaan helppo — ei ehkä ensinkään mahdollista — muodostaa kunnan teoriaa täysin ilman sääntöjä. Sekä analogiaa että sääntöjä tarvitaan.

KLAUS LAALO